

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE, BİNGÖL'DE EĞİTİM FAALİYETLERİNE KISA BİR BAKIŞ (SORUNLAR VE ÖNERİLER)

Mahmut BUYANKARA*

Özet

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar Bingöl'de eğitim alanında önemli mesafeler kaydedildiği açıktır. Okuma-yazma oranları, ortalama eğitim süresi, çalışan nüfusun eğitim durumu ve kadın okur-yazarlığı gibi göstergeler eğitimde iyileşmelerin olduğuna işarettir. Ancak ülkenin genel gelişme trendi içerisinde, ilimizde eğitim alanındaki iyileşmeler oransal olarak ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Eğitimde yaşanan sorunlar, sosyal olaylardaki çok nedenlilik prensibi gereği, sosyal doku, gelenek, altyapı ve ekonomiden kaynaklı çeşitli nedenlere bağlanabilir.

Bu çalışmada Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar Bingöl'deki eğitim faaliyetlerinin genel bir fotoğrafı çizilmeye çalışılmış, günümüzde eğitim alanında yaşanan sorunlar ve bu sorunları tetikleyen etkenler üzerinde durularak, olası çözüm önerileri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Bingöl, Okullaşma, İlköğretim, Eğitsel engeller

AN OVERVIEW TO THE EDUCATION FACILITIES IN BİNGÖL, FROM THE LATEST PERIOD OF OTTOMAN EMPIRE TILL PRESENT (PROBLEMS AND SUGGESTIONS)

Abstract

It is obvious that from the first years of Republic till now in the education field of Bingöl significant progresses occurred. The indicators such as literacy rates, average education duration, the education status of employed population and female literacy rate point out that improvements have been provided in education. However, comparing with the country's overall development trend, the educational improvements of our province still remain under the proportional average of the nation. The problems in education due to the principle of multiple motivations (reasons) are attributed to various causes such as social events, social structure, traditions, infrastructure and economy.

In this study, an overall snapshot of Bingöl's educational activities from Ottoman Empire till today has been drawn, current problems in the field of education and the factors that trigger these problems has been demonstrated and accordingly possible solutions have been suggested.

Keywords: Education, Bingöl, Schooling, Primary School, Educational barriers

* Eğitimci-Sosyolog [mb2kara@hotmail.com]

Giriş

Eğitim tarihin her aşamasında var olan toplumsal bir olgu olup ilk insandan başlayarak günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Eğitim, kişiye bedensel ve zihinsel fayda sağlamayı, onu kendisine ve topluma yararlı bir birey haline getirmeyi amaç edinir. İnsanın toplumun değerlerini kavramasında, zihinsel ve fiziksel olarak gelişmesinde bir araç olarak kullanılan eğitim, bireyi ve toplumu yetiştirme sürecidir. İnsan doğduğu andan itibaren öğrenmeye başlar ve bu durum ölünceye kadar devam eder.

Eğitim, ailenin ve toplumun kendi yaşam tarzını bireye benimsetme süreci olarak düşünülürse her zaman dinsel ve ideolojik bir boyutunun olduğu görülecektir. Peygamber efendimizin “*Her doğan fitrat (İslam) üzerine doğar ancak anne ve babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar*” (Buhârî, cenâiz 79) hadis-i şerifleri buna vurgu yapmaktadır. Çocuğun ailesi, onu istediği yönde eğiterek istediği değerleri ve dini inancı benimsemesini sağlar. Benzer bir yaklaşım John Locke’un empirik bir anlayışla, insanlar doğuştan hiçbir bilgi getirmezler, bütün bilgiler sonradan edinilir anlayışını savunan “zihin boş bir levhadır” (tabula rasa) ifadesinde de mevcut olup, kişinin çevresindekiler, okul ve diğer unsurlar, zamanla zihni işler ve çeşitli bilgilerle doldurarak, onu şekillendirirler. Her iki düşüncede de zihin öğrenbilir, müdahale edilebilir ve şekillendirilebilir bir konumdadır.

Peygamber efendimizin “*İlim öğrenmek her Müslüman’a farzdır*” düsturu gereği, Müslümanlar tarihin her döneminde özellikle Kur’an eğitimi olmak üzere dini ilimlerin öğrenimine bilhassa önem vermişlerdir. Kökleri Abbasilere kadar dayanan Selçuklu ve Osmanlılarda da devam eden (Koçer, 1991:8) ve çocuklara temel okuma-yazma ile Kur’an okumayı öğreten *sıbyan mektepleri* bunun ilk örneklerindedir. Sıbyan mekteplerinde erkeklerin yanında, kadınlar da 9-10 yaşına kadar eğitim görmekteydi. Bu okulların erkeklere has olanlarının yanında sadece kadınlara has olanları da vardı.

İslam dininin ilim öğrenimine önem vermesine rağmen, ortaçağda geniş halk kitleleri içinde okuma-yazma bilen azdır (Turan, 2008:6). Sıbyan mektepleri ve medreseler herkesi eğitecek büyüklükte ve yaygınlıkta değildir. Halk için eğitim, içsel bir anlayış ile sürdürülen ve direk uygulama pratikleri içeren bir süreçtir. Öğrendiğini uygulamak önemli olup, aslında öğrenilenlerin büyük bir kısmı, günlük hayatta yaşamı kolaylaştıran gündelik bilgi tarzındadır (tarım toplumu).

19. Yüzyılın sonlarına kadar herkesin eğitildiği düzenli bir eğitim modeli söz konusu olmayıp buna gerek görülmediği gibi yeterli imkan ve şartlarda yoktu. Osmanlının son döneminde dahi, okur yazar oranının % 8-9 (Çınar, 2002:73) civarında olması bunu kanıtlamaktadır. Ancak tüm çocuklara düzenli eğitim sağlama fikri 19. Yüzyılın bir ürünü (Tan, 1987:247 – Çınar, 2002:46) olup, özellikle sanayi devriminden sonra batıda ve daha sonraları doğuda bir politika halini almış, tüm kadınların okumasına da bu süreçten sonra yer verilmeye başlanmıştır.

Bu makalede Bingöl'de var olan eğitim sorunlarının, özellikle zorunlu eğitim çağında olup okula devam etmeyen veya edemeyen çocuklar açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. II. Mahmut döneminden beri bu topraklarda uygulanan zorunlu eğitim politikaları¹ Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Ancak bütün çalışmalara rağmen halen okuma-yazma ve zorunlu eğitime katılım oranlarında istenen düzeye gelinememiştir. Bu durum ilin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile yakından ilişkilidir.

Eğitim ile ekonomik kalkınma arasında karşılıklı bir etkileşim mevcut olup, iktisadi gelişme artıka eğitime verilen önem de artmakta, eğitim seviyesi yükseldikçe iktisadi kalkınma da hız kazanmaktadır. Ekonomik kalkınma açısından, eğitim seviyesiyle ilgili göstergeler şunlardır: Okur-yazarlık, okullaşma oranları, öğretmen ve derslik başına düşen öğrenci sayıları ve çalışan nüfusun eğitim düzeyi gibi (Taş ve Yenilmez, 2008:164-171).

Bingöl uzun yıllardan beri kalkınmada öncelikli iller arasında yer almasına rağmen istenen kalkınma bir türlü sağlanamamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2011 yılında yaptığı *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasına* göre Bingöl 72. sırada yer almaktadır (DPT, 2013: 50). Ayrıca 2012 yılının Haziran ayında yayınlanan teşvik yasasının da temelini oluşturan bu araştırmaya göre Bingöl, Türkiye'de az gelişmiş 15 il arasında (6. Bölge) bulunmaktadır. Eğitim göstergeleri de bu durumla paralellik arz etmekte olup sınav başarıları, okur-yazarlık, okullaşma, kadın okur-yazarlığı ve fakülte veya yüksekokul mezunlarının toplam nüfusa oranı gibi göstergeler sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında dikkate alınan hususlar olmuştur.

1 Osmanlıda II. Mahmut tarafından, 1824 yılında çıkarılan bir ferman ile 6 yıllık ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir (Koçer, 1991: 35 - Çınar, 2002:66). Ancak zorunlu eğitime yönelik ne altyapı, ne öğretmen, ne de eğitim kurumu yeterliydi. Bu dönemde sadece sibyan mektepleri imparatorluk çapında yaygın bir haldeydi.

1. Tarihsel Süreç İçerisinde Bingöl'de Eğitim

Bingöl'de okul olarak faaliyet gösterdiği bilinen ilk eğitim kurumları, Kiğı, Gin², Çapakçur ve Oğnut'ta bulunanlardır.

1886 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesine³ göre Kiğı'da 52 öğrencisi bulunan bir Rüşdiye Mektebi, 1892 yılında 65 öğrencisi olan bir İbtidaiye (ilkokul) mektebi mevcuttu. Bu okulların yanında 1887 tarihli bir arşiv belgesine göre Kiğı'da Ermenilere de ait bir okul vardı. Yine 1886 tarihli salnameye göre Kiğı'da iki medrese, 1854 tarihli bir arşiv belgesine göre bir de dergâh bulunmaktaydı (Söylemez, 2007:38-39).

Kiğı'daki rüşdiye ve ibtidaiye mektepleri I. Dünya savaşı yıllarında kapanmış, daha sonra ilkokul 1920 yılında ve ortaokul ise bundan 29 yıl sonra, 1949'da tekrar açılmıştır (Suna, 2008: 738).

1892 tarihli Bitlis Vilayet Salnamesine göre Gin sancağında bir rüşdiye ve bir ibtidaiye mektebi ile Kondes köyünde bir medrese bulunmaktaydı. 1899 tarihli salnameye göre ise Gin merkez ile Oğnut, Valeyr ve Mizak nahiyelerinde Hamidiye isimli ibtidaiye mektepleri bulunmaktaydı (Söylemez, 2006: 76).

Bingöl'ün eski merkezi olan Çapakçur'da (Halk deyişii ile Cevaxur) ilkokul 1908'de, Rüşdiye ise 1913 yılında açılmış, ancak 1914 yılında I.Dünya savaşı patlak verince bu okullar kapanmıştır. Daha sonra Cumhuriyet döneminde bir ilkokul açılmış fakat bu okulda 1925 yılında kapanmıştır. İlkokul 1931 yılında 3 sınıflı olarak tekrar açılmış, 1936 yılında Çapakçur'un il olması ile bu okul 5 sınıflı bir okula dönüştürülmüştür. Solhan ve Genç ilçelerinde 1928, Karlıova'da ise 1935 yılında birer ilkokul açılmıştır (Suna, 2008: 738-739).

Osmanlı'nın son dönemlerinde uzun süren savaşlar, I. Dünya savaşında eli silah tutan erkeklerin hemen tamamının çeşitli cephelere gönderilmesi, okulların büyük bir kısmının kapanması ve geçim sıkıntısı yüzünden çocukların okula gönderilmesi gibi nedenlerle Bingöl dahil Anadolu'da birçok şehirde aydın insan kalmamıştır. Anadolu'nun eğitim-siz olmasında Osmanlı'nın, yatırımları daha ziyade İstanbul ve çevresindeki vilayetlere yapması da etkilidir.

2 Günümüzde Solhan ilçesi sınırları içinde bulunan Kale Köyü'nün eski adıdır.

3 Salnameler, Osmanlı devletinde önemli mevzuları ve göstergeleri not etmek üzere tutulan yıllıklardır.

Okulların dışında, Bingöl'ün diğer eğitim kurumları da medreselerdir. Osmanlıdaki medrese yapılanmasında resmi ve gayri resmi olmak üzere iki tip medrese sisteminden bahsetmek mümkündür. Devlet eliyle açılan ve masraflarını devletin karşıladığı medreseler resmi olarak nitelendirilirse, devletin ulaşamadığı yerlerde halkın kendi imkanlarıyla açtığı medreselerde gayri resmi olarak nitelendirilebilir. Bingöl'deki medreseler halkın kendi imkanlarıyla açtığı medreselerdir (Beki, 2008: 681-682). Bu medreseler Osmanlıda devletin yetersiz kaldığı yerlerde halkın desteğiyle açılan ve masraflarını halkın bizzat kendisinin karşıladığı kurumlardır. Ancak Cumhuriyet döneminde 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılması sonucunda Bingöl'deki medreseler de daha çok köylerde (gözden uzak yerlerde) yoğunlaşmaya başlamıştır. Devlet bu medrese yapılanmasından tabii ki haberdardır. Ancak medreseler sisteme yönelik eleştirilerini ve ilişkilerini sürekli olarak dengede tutarak ve herhangi bir illegal yapılanma içerisine girmeden halkın dini ihtiyaçlarını karşılamış ve günümüze kadar gelebilmişlerdir.

Abdulaziz Beki'nin (2008) "*Klasik Medrese Geleneğinin Bingöl'ün Sosyokültürel Yapısına Etkisi*" isimli tebliğinde verdiği bilgilere göre Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar Bingöl genelinde hocasına bağlı olarak değişik yerlerde toplam 77 ile 85 arasında medrese açılmıştır.⁴ Bu medreselerin 27 tanesi Abdulmuttalip Arpa'nın (2014: 36-38). "*Bingöl'de Medreseler ve Müderrisler*" isimli çalışmasında da yer almıştır. Çoğunluğu köylerde açılan medreseler, okuma-yazma oranının çok düşük olduğu Bingöl'de, Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar ilim ve kültür hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ancak bahse konu medreselerde okuyan öğrenci sayılarıyla ilgili yukarıda zikredilen kaynaklarda ve konuyla ilgili diğer kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

1 Kasım 1928 tarihinde yapılan Harf inkılabının medrese geleneğinin yaygın olarak sürdürüldüğü Bingöl'de derin etkileri olmuştur. Eğitimlerine Arap alfabesiyle devam eden medreselerin, resmi yazışmalar ve devlet işleri Latin harfleriyle yürütüldüğü için ve yeni kuşaklar Arap harflerini bilmediği için zamanla işlevleri azalmış, uygulanan politikaların da etkisiyle, etkinliklerini kısmen yitirmişlerdir (Arpa, 2014: 32). Harf inkılabı bir eğitim

4 Bazı medreseler birbirinin devamcısı olan birkaç hoca ile uzun yıllar eğitime devam etmiş bazı medreseler ise bir hoca ile sınırlı kalmış, o hocanın vefatı veya başka bir yere göç etmesiyle kapanmıştır.

Medrese sayısının kesin olmamasının nedeni, bu konuda resmi/gayri resmi herhangi bir kaydın olmaması ile yukarıdaki çalışmadan hareketle bazı yerleşim yerlerinde medrese açılıp açılmadığının tespit edilememesidir.

hareketi olduğu gibi bir kültür hareketi olarak da okunmalıdır. Çünkü ülkenin yönünü döndüğü batıya ve (uygar) topluma doğru olan özleminin ve kaymanın da bir göstergesidir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ülkede 1927'den 1950'ye kadar açılan Millet Mektepleri ve Halk Evleri okur-yazar oranını artırmada önemli rol oynamasına rağmen, 1940'lara geldiğinde, ülkede 6 yaş üzeri nüfusun sadece %22'si okur-yazardır (1927'de ise okur-yazar oranı %11'dir) (Çınar, 2002: 85). Türkiye'de 1935 yılında kadın okur-yazar oranı %9.8'dir (TÜİK, 2014). "Ülkede eğitime verilen göreceki önem, zaman içinde değişiklik göstermiştir. Buna paralel olarak okullaşma oranlarında ve okur-yazar kadın ve erkeklerin oransal artışlarında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. 1960'larda planlı ekonomiye geçişle birlikte eğitim sektörüne yeniden önem verildiği, 1980 sonrasında başlatılan okuma-yazma kampanyalarıyla da özellikle kadınların okuryazarlığı açısından önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir" (UNİCEF, 2003: 5).

Bingöl'de 1940 yılında kadın okur-yazar oranı %1'in bile altında olup, %0.98'dir. Bu tarihte ilde yaşayan 27.093 kadından sadece 266'sı okur-yazardır. Okuma-yazma bilen erkek oranı ise % 6.42'dir. 1940'larda Bingöl'de eğitim içler acısı bir durumdadır. 2000'li yıllara geldiğimizde ise durum epeyi değişmesine rağmen halen ülke ortalamasının altında bir okur-yazarlık oranı mevcuttur. 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre okuma-yazma bilen kadın oranı % 60.39, erkek oranı ise %85.94'tür (DİE, 2002: 47).

Bingöl'de 15 yaş üstü kişilerde okuma-yazma oranı yüksek iken 50 yaş üstü kişilerde okur-yazar oranı düşmektedir. Bu durum eğitim olanaklarının her geçen gün daha da arttığını ve eğitimden yararlanan oranının yükseldiğini gösteren sevindirici bir gelişmedir. ADNKS 2013 yılı verilerine göre 6 yaş üzeri nüfusta, bilinmeyenleri de okur-yazar kabul ettiğimizde, Bingöl'de toplam okur-yazar oranı %91.15 olup erkekler % 96.57 ve kadınlar % 85.49 oranında okuma-yazma bilmektedir (TÜİK, 2015).

Bingöl'de örgün eğitime baktığımızda, günümüzde 60.510 öğrenci 2462 derslikte ve 3369 öğretmenle eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmektedir. Derslik başına, ilköğretimde 22, genel ortaöğretimde 24 ve mesleki-teknik eğitimde 32 öğrenci düşmektedir (<http://bingol.meb.gov.tr/>). Derslik başına düşen öğrenci sayısı mesleki ve teknik eğitim hariç standartlara uygun bir düzeydedir.

Bingöl'deki mevcut öğrenci oranları ülke ile karşılaştırmalı olarak aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Net Okullaşma Oranları İlkokul %	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın-Erkek Farkı
Türkiye Ortalaması	99.53	99.61	99.57	0.08
Bingöl	99.30	98.45	98.88	0.85

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri 2013-14' s. 1 ve 5

Tabloya göre Bingöl'de kadınlar ile erkekler arasında ilkokula katılım oranlarında, kadınların %0,85 gibi bir fark ile erkeklerden daha az eğitime devam ettikleri görülmektedir. Ayrıca ilkokulda %1'in biraz üzerinde bir nüfusunun hiç okula gitmediği göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur. Erkeklerin eğitime katılımının Türkiye ortalamasının biraz altında olduğu görülürken, kadınların %1.16 gibi bir farkla ülke ortalamasından daha düşük bir şekilde eğitime katıldıkları görülmektedir. Yine de 2000'li yıllarla karşılaştırdığımızda ilkokulda eğitime katılım oranlarında ciddi bir aşama kaydedildiği görülmektedir.

Temel Eğitime Destek Projesi kapsamında 2003 yılında hazırlanan bir rapora göre, 2002-2003 eğitim yılında Bingöl'de 6-14 yaş arasındaki 7951 kız çocuğu okula gitmemektedir. Bu da toplam kız öğrenci sayısının %27.7'sine denk gelmektedir. Yine aynı rapora göre ildeki 309 köy okulu çeşitli nedenlerden dolayı kapalı bulunmaktadır (Bingöl MEM, 2003: 5). 2005 yılındaki başka bir çalışmaya göre köy okullarının kapalı olmasının nedenleri şu şekilde sıralanmıştır; Öğrenci azlığı, Güvenlik, Onarım, köy nakli (çığ/ heyelan) ve boş (ne kastedildiği anlaşılamamıştır) şeklinde sıralanmıştır (Bingöl MEM İstatistik 2005-2006).

Ortaokuldaki öğrenci oranlarına baktığımızda;

Net Okullaşma Oranları Ortaokul %	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın-Erkek Farkı
Türkiye Ortalaması	94.57	94.47	94.52	0.10
Bingöl	92.10	91.70	91.90	0.40

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri 2013-14' s. 1 ve 5

Ülke ortalamasında ilkokula göre ortaokuldaki öğrenci devam oranları daha düşük bir düzeydedir. Sekiz yıllık zorunlu eğitime 1997 yılında geçilmesine rağmen yukarıdaki tablo zorunlu ortaokul uygulamasının halen tam olarak özümsemişmediğini göstermektedir. Bingöl erkeklerde ülke ortalamasının 2.47 puan altında kadınlarda ise 2.77 puan altında bir orana sahiptir. Ortaokul düzeyinde ilde, kadınlarla erkekler arasında ya-

rım puandan daha az bir fark mevcuttur. Ancak ilde, ortalama %8.1'lik bir kesimin ortaokula hiç gitmediği görülmektedir.

Ortaöğretimdeki net okullaşma oranlarına göre tablo şöyle oluşmaktadır;

Net Okullaşma Oranları Ortaöğretim %	Erkek	Kadın	Toplam	Kadın-Erkek Farkı
Türkiye Ortalaması	77.22	76.05	76.65	1.17
Bingöl	69.04	59.93	64,55	9.11

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri 2013-14' s. 1 ve 5

Yukarıdaki tabloya göre Bingöl'de ortaöğretimde cinsiyetler arasında 9.11 puanlık ciddi bir fark mevcuttur. Bu rakamlar ortaöğretimde ülke ortalamasının erkeklerde 8.18 puan ve kadınlarda 16.12 puan altında olduğumuzu göstermektedir. Örneğin ortaöğretime katılım oranlarının en yüksek olduğu illerden biri olan Bolu'da erkekler %100.27⁵ kadınlar ise %91.14 oranında okullaşmışlardır. Yine bölge illerinden biri olan Tunceli'de Erkekler % 82.2 ve kadınlar %80.89 oranında okula devam etmektedir (Milli Eğitim İstatistikleri 2013-14': 2-4). Buna göre Bingöl ortaöğretimde, kadınlarda Tunceli'nin 20 puan ve Bolu'nun 30 puan altında bir öğrenci oranına sahiptir.

Zorunlu eğitim 11 Nisan 2012'de yapılan yasal değişiklikle 4+4+4 olarak 12 yıla çıkarılmış ve 2012-2013 eğitim yılı Eylül döneminde yürürlüğe konmuştur (Resmi Gazete, 2012). Zorunlu ortaöğretimin 3 yıldır uygulanmasına ve zorunlu ortaöğretim süresinin 4 yıl olmasına rağmen Bolu gibi bazı iller ortaöğretim zorunlu değilken bile yüksek bir oranda eğitime katılım göstermektedirler (Zorunlu ortaöğretim 2015-2016 eğitim yılında ilk mezunlarını verecektir). Bu bilgiler eğitime katılımında zorunluluğun yanında istekliliğin ve gönüllü katılımın da çok önemli olduğunu göstermektedir.

Bugüne kadar uygulanan "Haydi Kızlar Okula" kampanyası, "Baba Beni Okula Gönder" kampanyası ve "Temel Eğitime Destek Programı" gibi çeşitli proje ve çalışmalar ile medyanın etkisi, kitle iletişiminin artması ve ülkenin gelişme trendinde olması, eğitim bilincini artırmış ve bunlara bağlı olarak kız çocuklarının özellikle ilkökul düzeyinde okullaşma sorunu büyük ölçüde çözüme kavuşmuştur. Ancak zorunlu eğitimin diğer kademe-lerinde öğrenci kayıt ve devam oranlarında ciddi kayıplar yaşanmaktadır.

5 Milli Eğitim verileri TÜİK'ten alınan çağ nüfusuna oranlandığından, sınıf tekrarı yapan öğrenciler ve yaşlı büyük öğrenciler sayıyı artırmaktadır.

Öğrenci devamsızlıklarında; ailelerin tutumları, kızların fiziksel olarak büyümeleri, liselerin ilkokullar gibi her yerde (özellikler köyler) yaygın olmaması, yatılı okulların şartlarının iyi olmaması, taşınalı eğitime güvensizlik, insanların okur-yazar olmayı yeterli görüp daha fazla eğitime ihtiyaç duymaması vs. birçok sorun etkilidir.

2. Bingöl'de Eğitim Düzeyiyle İlgili Sorunlar Ve Tespitler

Bingöl'de eğitime devam etmeme nedenleri oldukça farklılık göstermektedir. Geçtiğimiz on yıl içerisinde AB ve MEB ortaklığında yürütölen "Temel Eğitime Destek Programı (TEDP)" ve UNİCEF desteğiyle yürütölen "Haydi Kızlar Okula (HKO)" kampanyası çerçevesinde Bingöl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde 2003-2007 yılları arasında, içinde yer aldığım il proje ekibiyle birlikte yaptığımız çalışmalardan ve araştırmacı tarafından yapılan araştırmalardan hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra seküler bir eğitim anlayışı güdülmüş ve 1926 yılından itibaren laiklik ilkesi okullarda uygulanmaya başlamıştır (Çınar, 2002: 80-81). Cumhuriyet döneminde başlangıçta çocukların ve özellikle kız çocuklarının okula gönderilmemesindeki nedenlerden biri ailelerin ve toplumun sahip olduğı dini anlayış ve cumhuriyetin dine karşı olan duruşu gösterilebilir. Bu dönemde halkın yaşantısının aksine devletin öngördüğü eğitim karma bir şekilde ve geleneksel çizginin dışında laik bir anlayışa sahipti. Geniş halk kitleleri laik anlayışı benimsemeyip bunun dışında kalmayı çoğunlukla tercih etmiştir. Bu dönemde Bingöl'de toplumdaki dini liderler(özellikle şeyhler) ve kanaat önderleri kız erkek ayırımı yapmaksızın çocuklarını okula göndermeme yönünde bir tavır ortaya koymuşlardır. Ancak daha sonraları özellikle kılık kıyafet ve karma eğitim konusunda erkekler açısından durum daha az mahzurlu görölmüş olacak ki nispeten erkek çocuklarının okula devam oranları artmış ve zamanla kızlarla erkeklerin okula devam oranları arasındaki fark büyümüştür.

İkinci bir husus bölgede 1985'ten itibaren artan terör olaylarının eğitimi kesintiye uğratmasıdır. Yaşanan olaylar, köy okullarının bir kısmının 2003 – 2004 yıllarına kadar kapalı olmasına ve bu arada büyüyen köy çocuklarının eğitim fırsatından yararlanamamasına neden olmuştur. Güvenlik gerekçesiyle kapalı olan okulların büyük bir kısmı 2000 ile 2004 yılları arasında açılmıştır. Milli Eğitim Müdürlüğü istatistiklerine göre 2005-2006 eğitim-öğretim yılında güvenlik nedeniyle 4 köy okulu kapalı görünmektedir (Bingöl MEM İstatistik 2005-2006).

Özal'la birlikte 1983'ten itibaren her alanda başlatılan kalkınma hamlesi eğitime de yansımıştır. Ülkenin hızlı bir gelişme süreci içerisine girdiği yıllarda, bölgemizde güvenlik endişeleri nedeniyle istenen gelişme sağlanamadığı gibi durum eskisinden de kötüye gitmiştir. Yaşanan olaylar Bingöl'de eğitimin kronik bir sorun haline gelmesine neden olmuş, okullaşma, eğitimde kalite ve öğretmen temini sorunları en az 50 yıl ötelenmiş, şehrin ve bölgenin ülke içindeki imajı oldukça zedelenmiştir. 85 sonrasında merkezden biraz uzak köylerde okullar tamamen kapanmış ve eğitim çağındaki çocukların, kendi imkanlarıyla şehre gidenler ve yatılı okula gidenler hariç, hemen tamamı kara cahil olarak büyümüştür. Terör olayları sadece eğitimde değil hayatın her alanında olumsuz sonuçlara neden olmuş, köylerin boşalması/boşaltılması, şehir merkezine ya da başka illere göçler, işsizlik vs. sebepler toplumun sosyal dengesini bozmuştur.

Eğitim dilinin Türkçe olması ve müfredatın bölge insanının kültürüne yabancı olması icra edilen eğitim faaliyetlerinin yeterince sahiplenilmesine, hatta karşı duruşların ortaya çıkmasına ve uzun yıllar boyunca eğitime katılımın düşük olmasına neden olmuştur.

Halk (özellikle okul çağındaki çocuklar) okumuş insanlar yerine daha kısa yoldan zengin olan insanları model almaktadır. Modeller genellikle müteahhitler, son yıllarda etkisi kırılmakla birlikte Avrupa'ya gidenler, ticaretle uğraşanlar vb. gruplardır.

Özellikle kırsal alandaki aileler okul çağındaki çocuklarını çeşitli ev işlerinde ve hayvancılıkta çalıştırmakta, bu nedenle okula göndermemektedir. Söz konusu anlayışla UNİCEF'in HKO kampanyası raporlarında ve yaptığımız alan çalışmalarında, sıkça karşılaşılmıştır.

Halkın bir kısmı, okulun çocukları eğitmede, terbiye etmede ve bilgi kazandırmada yetersiz kaldığını düşünmektedir. Bu fikrin oluşmasında, okula gitmiş insanların(lise ve daha alt düzeyde okumuşlar için) bilgi ve görgülerinde gitmemişlere göre pek bir değişimin olmadığı düşüncesi etkilidir. Burada esas sorgulanan, verilen eğitimin yeterince kavratılmadığı ve davranışa dönüşmediği hususudur. Ülkemizde eğitimin niteliğini artırmaya yönelik çabalar; siyasal etkenler, çarpık kentleşme, kaynak azlığı, umursamazlık, şekle önem verme vs. gibi nedenlerden dolayı tam olarak başarıya ulaşamamıştır (Akyüz, 2012: 329).

Üniversite mezunlarının bile işsiz olduğu öne sürülerek eğitimin iş indirmede ve kazanç sağlamada çok uzun vadeli ve belirsiz bir süreç

olduğuna vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla bazı aileler eğitimin ekonomik getirisi konusunda çeşitli endişelere sahiptir.

8-10 çocuklu geniş ailelerin daha az nüfuslu ailelere göre çocuklarını daha düşük bir oranda okula gönderdikleri görülmüştür. Bunda eğitim masraflarının fazla olması, yüksek bir nüfusa bakım sorumlulukları gibi hususlar etkili olmuştur.

Günümüzde Bingöl'deki aile yapısı geniş aileden çekirdek aileye doğru kaymakta ve geniş aile sayısı her geçen gün azalmaktadır. 1980'lere kadar geniş ve çekirdek aile dağılımları hemen hemen yarı yarıya iken 80'lerden sonra, köylere elektrik verilmesi, televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile rahat ulaşım imkanları sosyal değişimi hızlandırmış, ayrıca güvenlik endişesi nedeniyle köyden kente geçişin hızlanması gibi etkenlerle geniş aile oranı düşerek çekirdek aile oranı artmıştır. Bingöl de 2013 yılında ortalama hane halkı büyüklüğü 4,5 kişi olup yıllara göre hanede yaşayan kişi sayısında sürekli bir azalma meydana gelmiştir. Örneğin 2009 yılında 5,3 kişi 2011 yılında 5 ve 2012 yılında 4,8 olmuştur (TÜİK, 2014: 60). Bu veriler geniş aileden çekirdek aileye hızlı bir geçişin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla 2000'li yılların başında yüksek nüfuslu ailelerin çocuklarını okula göndermemesi durumu günümüzde artık geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.

Ailelerin bir kısmı toplumsal cinsiyet rolleri gereği, kız çocuğu evlenince kocası bakar dolayısıyla okumasına gerek yok şeklinde düşünümektedir. "Kadının geçimi kocası üzerindedir" düşüncesi kırsala hakim bir düşüncedir.

Kızın evlenecek yaşa geldiği düşüncesi, özellikle ortaokul ve liseye gidecek kızlara yönelik olarak ve kırsal alanda ön plana çıkmaktadır. Köyünde ortaokul ve lise olmadığı için aileler taşınmalı sisteme ve yatılı okula güvensizliklerini dile getirerek, çocuktaki yaş ve fiziksel büyümeyi de sebep göstererek okula göndermek istememektedir. Kız çocuklarının yaşı arttıkça eğitime katılım oranları düşmektedir. Bingöl'de halen **orta-öğretim** düzeyinde kadınların %40,07'si ve **ortaokul** düzeyinde % 8,3'ü eğitim-öğretimin dışındadır. Bunda çocuk yaşta evlilikler, geçim sorumluluğunun olmaması ile kadının okur-yazar olmasının yeterli görülmesi ve daha üst düzey eğitim kurumlarına gerek duyulmaması etkilidir. **İlko-kul** düzeyinde ise kadınların sadece %1,55'i okula gitmemektedir (Milli Eğitim İstatistikleri 2013-14').

Kendi köyünde ilk, orta ve lise eğitim kademelerinden hepsi veya herhangi birinin olmaması nedeniyle bazı aileler çocuğunu uzak yerlerdeki okullara göndermek istememektedir. Özellikle Ortaokul ve ortaöğretim kurumlarının her yerleşim bölgesinde olmaması öğrenci oranlarının ilkokula göre daha düşük olmasında etkindir. Sayısal veriler bu fikri desteklemektedir; ilkokulda okula devam oranı %98,88 iken ortaokulda %91,90 ve ortaöğretimde %64,55'tir (Milli Eğitim İstatistikleri 2013-14').

Çeşitli nedenlere bağlı olarak köyden kente yaşanan yoğun göçler sonucu köyler boşalmış ve buralardaki okullar atıl durumda kalmıştır. 2006 yılında öğrenci azlığı nedeniyle kapalı olan köy okulu sayısı 147'dir. Ayrıca son yıllarda taşımalı eğitime geçilmesiyle beraber, ilköğretim düzeyinde yatılı okullara duyulan ihtiyaç azalmış ve özellikle yatakhane kısımları olmak üzere bazı binalar boşalmış, metruk hale gelmiştir. 2005-2006 eğitim-öğretim yılında toplam 18 yatılı okulda 5550 öğrenci yatılı kalırken (Bingöl MEM İstatistik 2005-2006), 2013-2014 eğitim-öğretim yılında yatılı okul sayısı 31'e çıkmış ancak, kalan yatılı öğrenci sayısı az bir atışla 6049 olmuştur (Milli Eğitim İstatistikleri 2013-14': 208).

Taşımalı sistemin güvenli olmadığı düşünçesi; Bazı aileler, servis personelinin çocuklarına iyi davranmaması/eğitimsizliği, yolların bozuk olması, kışın kapanması, mesafenin uzak olması gibi nedenlerle çocuklarını okula göndermek istememektedir.

Yatılı okullarda yemeklerin ve yatakhane şartlarının iyi olmaması, büyük çocukların küçükleri ezme olasılığı, kız çocuğunun yatılı okutulmasına yönelik kaygılar, personelin eğitimsizliği vb. hususlar yatılı okullara olan ilgiyi azaltmaktadır. Bu hususlar UNİCEF'in raporlarında da yer almış ve tavsiye olarak hizmetlerin ihale yoluyla dışarıdan alınması önerilmiştir (UNİCEF, 2003:22)

Bölgede stajyer ya da görevlendirme ile çalışan öğretmenlerle eğitim yapılması bir başka sorun alanıdır. Bingöl'e her yıl ortalama, mevcut öğretmen sayısının 1/5'i oranında stajyer öğretmen atanmakta ve tecrübeli öğretmenler tayinle gitmektedir. Buda özellikle köy okullarının ve kırsal alandaki okulların oturmuş bir eğitim yapısına kavuşmasını engellemektedir. Toplam öğretmen sayısı bir önceki yıla göre 9 kişi artmasına⁶ rağmen 2014 yılında ilk atama ile 690 öğretmen Bingöl'e atanmıştır (Bin-

6 2013-2014 eğitim yılında Bingöl'deki toplam öğretmen sayısı 3360'tır (Milli Eğitim İstatistikleri 2013-14': 48-49). 2014-2015 eğitim yılında toplam öğretmen sayısı ise 3369'dur (<http://bingol.meb.gov.tr/>).

gölonline, 2015). 2015 yılı Şubat atamasıyla yeni gelen öğretmenler bu sayıya dahil değildir. Öte yandan doldurulamayan kadrolar ek ders karşılığı görevlendirme ile tamamlanmaya çalışılmaktadır. Görevlendirme ile çalışan öğretmen özlük haklarına ve geçici bir süre ile çalışmaya bağlı olarak verimli olamamaktadır. Bingöl'de öğretmenlik mesleğiyle ilgili hem kalite hem de nicelik açısından sorunlar yaşanmaktadır

Kültürün yeni kuşaklara aktarılamaması nedeniyle geleneksel değerlerde yaşan kayma, kişilerin kazançlarına göre değer görmelerine neden olmuş, düşük gelir grubundaki öğretmenin saygınlığı azalmıştır. Ayrıca düşük gelir öğretmenin motivasyonunu kırıncı bir unsur olup birçok öğretmenin işini yeterince sevmemesine etki etmektedir.

Ülke de son yıllarda yapılan müfredat çalışmaları ve çeşitli yasal düzenlemelere rağmen halen pratikte, öğretmen eğitimin merkezinde olmaya devam etmekte ve çoğu zaman klasik eğitim metotları uygulanmaktadır. Eğitimi yapılandırmaya, aktif öğrenme yöntemlerini uygulamaya ve öğrenci merkezli bir yaklaşım sergilemeye yönelik çalışmalar kısmen başarılı olsa da, eğitimde şiddetin önlenmesini amaçlayan yasal düzenlemeler, fiziksel şiddeti hemen hemen tamamen ortadan kaldırmıştır. Eğitimin kalitesinin artması ve eğitimin öğrenciler için eğlenceli hale gelmesi okula devam oranlarını artıracak, velileri ve öğrencileri motive edecektir.

Kızlar için eğitim yerine erken yaşta evliliği ve ev kızı/kadını rollerini tercih eden geleneksel tutumlar;

Düşük gelirli ailelerin ulaşım, üniforma ve kırtasiye gibi eğitim giderlerini karşılamakta zorluk çekmeleridir.

Yukarıdaki son 2 madde UNİCEF'in yapmış olduğu Haydi Kızlar Okula kampanyası çalışmalarından alınmıştır. Bu tespitlerin İlimiz için de geçerli olduğu kanaatindeyiz (UNİCEF, 2015).

Okuma yazma oranları ile gelişmişlik düzeyi arasında doğru bir orantı olduğuna yukarıda değinmiştik. "Okullaşma oranlarının bir türlü yeterli hale gelmemesinin nedenlerinden biride yine dengesiz gelir dağılımıdır. Özellikle bölgeler arasındaki gelir dağılımı dengesizliği, Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi gibi görünmekte, düşük gelirlere sahip bölgelerdeki okur-yazarlık oranlarının düşüklüğü, gelir dağılımının okullaşmanın önünde bir engel oluşturduğunun kanıtıdır" (Taş ve Yenilmez, 2008:169). Bazı istisnai durumların dışında(örneğin Tunceli) dünyanın genelinde baktığımızda ekonomik gelişmişlik düzeyi ile eğitim düzeyi ara-

sında bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Gelişmiş ülkeler %100 oranında okullaşmışken, Afrika ülkeleri, Doğu ve Güney Doğu Asya ülkeleri ile Latin Amerika ülkeleri halen düşük eğitim oranlarına sahiptir. UNİCEF'in (2014) yayınladığı bir rapora göre 2011 yılında dünyada eğitim çağındaki çocuklardan 57 milyonu hiç okula gitmemektedir ve bu çocukların hemen tamamı gelişmemiş ülkelerde yaşamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Geleneksel kültürde kadınların okumasına pek yer verilmediği için kız çocuklarının da okumadığı görülmektedir. Ancak günümüzde özellikle ilkököl düzeyinde bu sorun büyük oranda çözülmüştür. Ortaokul ve lise düzeyinde ise halen yukarıda sıraladığımız çeşitli nedenlere bağlı olarak sorun devam etmektedir. Eğitim-öğretimin dışında kalan çocukların, okula devam etmelerini sağlamaya yönelik yapılacak çalışmalar bu alanlara yoğunlaşmalıdır.

Eğitime katılımı artırmak amacıyla yapılacak çalışmaların çeşidi ne kadar artırılırsa, alternatifler ne kadar çoğaltılırsa o kadar fazla kişinin eğitime kazandırılacağı açıktır. Uzun yıllardan beri, dayatma ve zorlamalarla istenen eğitim seviyesine ulaşamadığı görülmüştür. Örneğin okulun olmadığı köyler için yatılı okul bir seçenek iken, taşınabilir sistem de bir başka seçenektir. Çocuğunu yatılı okula göndermek istemeyen taşınabilir sistemi ve ya tersi durumda yatılı okulu tercih edebilir. Bingöl 2006-2007 eğitim-öğretim yılında taşınabilir sisteme geçtiğinde belki yatılı okulların öğrenci sayıları biraz düşmüş ama genel olarak daha fazla çocuk okula gitmeye başlamıştır. Yapılan eğitim yardımları, şartlı nakit transferleri, bilinçlendirme kampanyaları vs. çalışmalar da katılımı artırıcı diğer unsurlar olarak değerlendirilmelidir.

Son yıllarda yapılmakta olan eğitim yardımları, ücretsiz kitap dağıtımı, çocukları ücretsiz taşıma, özellikle düşük gelirli ailelerin çocuklarının okula devamlarını artırmıştır. Sadece devletin değil hayırseverlerinde; okulun şartlarının iyileştirilmesi, çocuklar için üniforma, kırtasiye malzemeleri vb. gibi destekleri sunmaları teşvik edilmelidir.

Mevcut 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununda çocuğun okula gitmediği her güne karşılık 15 lira idari para cezası olmasına rağmen, bu ceza 2004 - 2005 yıllarında Şanlıurfa'daki bir iki veliye uygulanmış, bunun dışında başka bir uygulaması görülmemiştir. Ceza vermek yerine ikna yönteminin daha faydalı olacağı ve uzun vadede daha etkili sonuçlar elde edileceği açıktır. Bu nedenle eğitim-bilinçlendirme kampanyalarına,

sürekli olarak devam edilmelidir. Çocuğunu okula göndermeyen ailelerin birebir ziyaret edilmeleri, sorunlarının belirlenmesi ve dikkatli bir şekilde yönlendirilmeleri etkili olacaktır. Ailelerin içsel olarak eğitimin önemini kavramaları gerekmektedir. Bunun için de eğitimin kaliteli bir hale gelmesi eğitilmiş kişilerin(öğrencilerin) eğitim görmemişlere göre bir takım faziletler kazanmaları ve bunu davranışlarına yansıtmaları önem kazanan diğer hususlardır.

Kişiler okul yıllarında veya genç yaşlarda daha rahat okuma-yazma öğrenebiliyor iken ileri yaşlarda birkaç okuma-yazma kurslarına katılmış olsalar bile çok az bir kısmının okuma-yazma öğrendiği gözlenen bir gerçektir. Önemli olan, eğitim çağında olup okula devam etmeyen çocukları, ailelerini ve kanaat önderlerini de ikna ederek, yaşları büyümeden okula devamlarını sağlamaktır. Okula gitmeyen çocukların büyük bir kısmı köylerde yaşamaktadır. İmamlar, muhtarlar ve doğal liderler köylerde tutumların belirlenmesinde önemli roller üstlenmektedir. Bu nedenle imam muhtar ve köyün kanaat önderleriyle birebir görüşme, sorunun çözümüne önemli katkılarda bulunacaktır.

Okula devam etmeyen kızlar ve aileleri için rol model olması açısından, okuyarak önemli mevkilere gelmiş kadınların ön plana çıkarılması, zaman zaman düzenlenecek kampanya, kermes ve aile ziyaretleri gibi faaliyetlerde bunlardan yararlanılması faydalı olacaktır.

Özellikle taşıma merkezi ve yatılı okullarda rehber öğretmen sayısının artırılarak veli ile işbirliğinin teşvik edilmesi, öğrenci devam oranlarını artıracaktır. Ayrıca etkili iletişim tekniklerine hakim olan rehber öğretmenlerle aile ziyaretlerinde bulunulması ikna sürecinde etkili olacaktır.

Taşıma sisteminde görev alan servis şoförlerine ve yatılı okullarda çalışan personele, konunun uzmanları tarafından, kendi meslek alanlarıyla ilgili olarak düzenli aralıklarla eğitim verilmesi, daha iyi hizmet verilmesini sağlayacak, velilerin ve öğrencilerin taşınalı sisteme ve yatılı okullara olan güvenini artıracaktır.

Herhangi bir yerleşim yerine okul, pansiyon vs. eğitim yatırımları planlanırken nüfus projeksiyonlarının göz önünde bulundurulması ve eğitim politikalarının dikkate alınması gerekmektedir. Aksi halde yapılan yatırımlar bir süre sonra atıl duruma gelebilmektedir.

Eğitim, sağlık, ulaşım, şehrin genel görünümü ve sosyal şartlardaki düzeltilmeler, ilin daha yaşanılır bir hale gelmesini sağlayarak il dışına olan

göçü azaltacak, çeşitli memuriyet alanlarında olduğu gibi öğretmenlerin de daha uzun süreli ilde görev yapmasını teşvik edecektir. Öğretmenlerin uzun süreli olarak bölgede kalması için politika düzeyinde birtakım tedbirlerin alınması ve teşviklerin sağlanması kısa vadede hayata geçirilebilecek bir başka çözüm yoludur.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000- M.S. 2012*, Pagem Akademi Yayınları, 22. Baskı, Ankara
- Arpa, M. (2014). "Bingöl'de Medreseler ve Müderrisler", *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, ss. 29-42.
- Beki, A. (2008). "Klasik Medrese Geleneğinin Bingöl'ün Sosyo-kültürel Yapısına Etkisi", *II. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl, 25-27 Temmuz, ss. 673-710.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1995). *el-Câmiu'l-müsnedü's-Sahihu'l-Muhtasar min umûr-î Rasûlillahi (s.a.v.) ve Sünenih ve Eyyamih*, Dâru'l-Erkam, Beyrut.
- Bingöl MEM. *Temel Eğitimi Destekleme Projesi (MEDA) PYS Çalışma Raporu*, Ankara, 2003
- Bingöl MEM. *İstatistik 2005-2006, Kapalı Okullar*, Bingöl.
<http://bingol.meb.gov.tr/> , İstatistikler, 25 Mart 2015
- Bingölonline, Bingöl'e 690 Öğretmen Atandı, <http://www.bingolonline.com/Haber/BINGOLE-690-OGRETMEN-ATANDI-49297.html>, 25 Mart 2015.
- Çınar, İ. (2002). "Eğitimin Tarihsel Temelleri", *Eğitim Üzerine*, Edit: Erdal Toprakçı, Ütopya Yayınları, Ankara. ss. 45-90
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), *2000 Genel Nüfus Sayımı Bingöl*, Ankara, 2002.
- DPT. *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE- 2011)*, Ankara, 2013.
- Koçer, H.A. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, MEB Yayınları, İstanbul
- Milli Eğitim İstatistikleri, *Örgün Eğitim 2013-14'*, MEB Yayınları, Ankara, 2014
- T.C. Resmî Gazete, *İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, Sayı: 28261, 11.04.2012.
- Suna, M. (2008). "Bingöl'deki Eğitim Düzeyi", *II. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl, 25-27 Temmuz, ss. 735-780.
- Söylemez, M.M. (2007). "Erzurum Vilayet Salnamelerine Göre Osmanlının Son Döneminde Kığı Kazası", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Bingöl, Sayı: 1, ss. 21-40
- Söylemez, M.M. (2006). "Bitlis Vilayet Salnamelerine Göre Ginç Sancağı", *I. Bingöl Sempozyumu*, Bingöl, 10-11 Haziran, ss. 61-82.
- Tan, M. (1987). "Eğitsel Fırsat Eşitliği", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:20 Sayı:1, ss. 245-259
- Taş, U. ve Yenilmez, F. (2008). "Türkiye'de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir, Cilt:9, Sayı:1, ss. 155-186
- TÜİK. *Türkiye İstatistik Yıllığı 2013*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Yayın No: 4175, Ankara, 2014.
- TÜİK., 2015. ADNKS Veri Tabanı, <http://rapory.tuik.gov.tr/05-03-2015-12:34:03-351786247150224721519031793.html> , 05 Mart 2015.
- Turan, S. (2008). "Eğitim Felsefesi Ve Çağdaş Eğitim Sistemleri", *Eğitim Sosyolojisi ve Felsefesi*, Edit: Boyacı, A., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 973, Eskişehir.
- UNİCEF, *Kız Çocuklarının Okullaşması İçin Yapabileceklerimiz Var*, Çalışma Grubu Koordinatörü Dr. Nur Otaran, Ankara, 2003.
- UNİCEF, <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Kiz%20Cocuklarının%20Egitimi.pdf> 27 Ocak 2015.
- UNİCEF, *Sayılarla Dünya Çocuklarının Durumu 2014*, Her Çocuk Önemlidir, Ankara, Ocak 2014.

